

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता १
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA.

वर्ग संख्या

Class No.

पुस्तक संख्या

Book No.

रा० पु०/ N. L. 38.

Marc

891.461

S118

MGIPC—S4—59 LNL/64—1-11-65—100,000.

अंतरंग

शंकर राजाराम मबनीस

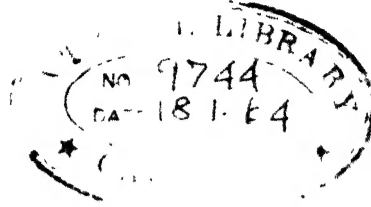
चैत्र शु. १५ शके १८६०]

[मूल्य १२ भाणे]

प्रकाशक :—

यशवत बापुजी प्रघल,

१११ अ. लीमिग्टन रोड, मुंबई नं. ७.

सर्व हक्क लेखकाच्या स्वाधीन

मुद्रक :—

वि. ग. शेंबेकर,

सद्गति-प्रकाश प्रिंटिंग प्रेस,

३७३, हार्निबी रोड, कोट, मुंबई.

हस्त

वाङ्मयाच्या राजमार्गावर प्रस्तावनेच्या पाऊल वाटेनें येणें सोईचें असतें व तशी वाट मळाहि धरतां आली असती, परंतु अंतरंगाला प्रस्तावना ती काय करावयाची ? अंतरंगाची ओळख अंतरंगालाच पटावयाची तेथें प्रस्तावनेची मध्यस्था कशाला ? आणि म्हणूनच मी आपलें अंतरंग रसिकांसमोर सरळ उघडें केलें आहे. रसिक वाचक त्याच्याकडे आपुलकीच्या भावनेनें पाहिल अशी अप्रत्याशिता भरली तर ती अस्थानीं होणार नाहीं असा भ्रंवसा वाटतो.

माझी कविता पुस्तक रूपानें संकलित व्हावी अशी माझ्या अनेक मित्रांची इच्छा होती. त्यांत 'नवजीवन' व 'सुवर्ण' मासिकांचे संपादक रा. रा. नारायणराव मोरे, वि. रं. कुळकर्णी, कविद्वय कारखानीस, द. ग. जयवत, म. वा. कुळकर्णी व रा. भ. सबनीस, यांचा संप्रम उल्लेख केला पाहिजे.

टाणें येथील रा. भ. दि. गांगल व विशेषतः "बहर"कतें कवि वसंत यांनीं मला जें अनेक प्रकारें सहाय्य केलें त्याबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे.

अंतरंगाचें मुद्रण सद्भक्तीत व्हावें हा संयोग अपूर्व होय. त्या कार्मी प्रेमचे मनेजर रा. वि. ग. शेंबेकर यांनीं अत्यंत शीघ्र व सुबक पुस्तक छापून दिलें याबद्दल त्यांचा व माझ्या ह्तर अनेक मित्रांचा व सुहृदांचा मी आभारी आहे.

डोंबिवली, }
१४-४-३८. }

रसिकांचा कृपाभिलाषी,
शंकर राजाराम सबनीस

परिचय

काव्याशीं अपरिचित असणाऱ्यानें कवींचा परिचय करून देण्याचा प्रसंग क्वचितच असेल, पण दरबाराची सुरुवात भाकदारा-च्याच ललकारीनें होत असते. शिवाय हा परिचय करून देण्याचा आग्रह केवळ प्रेमांमुळेच आहे व त्याचा संबंध काव्याशीं अमण्या-पेक्षां तें निर्मित्याशीं आहे.

प्रस्तुत कवीला अगदीं लहानपणापासून आळखणाऱ्यांपैकीं मी एक आहे. स्वतःची सृष्टी स्वतंत्रपणानें निर्माण करून तिच्यांत वावरणाऱ्या दुर्मिळामध्ये त्यांची गणना करितां येईल.

सर्वसाधारणपणें डॉक्टरांचा घंदा काव्याला पोषक समजला जात नाही परंतु प्रस्तुत कवि हे स्वतः डॉक्टर असूनहि त्यांना दोन्हीं साधलें—साधलें. दुःस्मितांबद्दल वाटणारी कळकळ व सहृदयता ही अंतःकरण सागरांत उठणारीं एकाच प्रकारचीं भांदोलनें आहेत. यशस्वी डॉक्टरचें रहस्य म्हणजे त्याला वाटणारा दुःस्मितांबद्दलचा कळवळा हेंच होय आणि कवीचें सर्व भांडवल त्याचा सहृदयता. मग कळकळीचा डॉक्टर उत्तम कवी कां होणार नाही ?

शून्यांतून सृष्टी निर्माण करण्याच्या अव्यक्त ब्रम्हाचे व्यक्त अवतार म्हणजेच कवी. अंतरंगाच्या सहस्रशः उठणाऱ्या वृत्तीनां प्रत्यक्ष स्वरूप देवून व्यक्त विश्वाचा अव्यक्ताशीं सहज संबंध जोडून देणारेही तेच. अदृश्य भावना चालत्या बोकल्या करणारे जर कवी, तर निराकाराला आकार देवून सौंदर्याच्या सजावटीनें सुशोभित करणारे ते कलावंत असा कवि व कलावंत यांत साक्षात् फरक दाखविण्यांत येतो, या दृष्टीनें पाहतां श्री. सबनीस हे अंतर्बोद्ध कलावंत आहेत.

पण अमराचा गुंजारव ऐकण्यास गोड असला तरी भुंगाची प्रत्यक्ष संगती केवळ मधुपानापुरतीच असते. श्री. सबनीस अंतरंग-कमलांतीक मधु लुटणारे नुसतेच भुंग नाहीत तर त्यांच्या मैत्रीत, त्यांच्या प्रेमांत इदता आहे हा अनुभव त्यांच्या अनेक मित्रांना आलेला आहे.

या पूर्वीच श्री. सबनीसांचा एखादा काव्यसंग्रह केव्हाच प्रसिद्ध व्हावयास पाहिजे होता. परंतु त्यांचा व्यवसाय व इतर कौटुंबिक अडचणी यांमुळे तो आजवर लांबणीवर पडला. आता तो प्रसिद्ध होत आहे तरी त्यामुळे त्यांच्या अनेक मित्रांस आनंद तर होईलच पण रसिकांनाही तो आनंदचीक यांत संदेह वाटत नाही.

हायकोर्ट, मुंबई.
१४-४-३८.

}

दत्तात्रय विनायक सबनीस.

अनुक्रमणिका

	पृष्ठ		पृष्ठ
अंतरंग	५	मोळीवाली	३७
उषा	६	स्मृति	३८
बसन्त	७	आतां कशाला	३९
पारिजातक	९	प्रेमविस्मरण	४०
५ दिपवाळी	१०	प्रतारणा	४१
हंसणाऱ्या बालकाम	१२	क्षण सहवास	४२
शिशू सर्गात	१४	पुष्पमर्पण	४३
अष्टक बालिकेस	१६	पुण्यस्मरण	४४
महज सुखे हंसण्याची हाच खरी वेळा	१८	तुझी पत्रे	४५
१० छर्चा	१९	जंजिरा	४६
सुरभ्य संगम	२१	स्फुटिंग न गेला तब विघ्ननी	४८
प्रथम दर्शन	२२	वेडा कोण ?	५०
चूबन मोगत	२३	कशाम ही हुरहुर	५२
तूच होई गाजा माझा जीविच्या		मार्ग आपला काढीन मीच	५३
१५ जिवाचा	२५	ती एकच तवरे गोठ कृती	५४
मधुर वचन	२६	भावना व व्यवहार	५५
उत्कटिता	२८	अनाथाचा वाला	५६
निर्दय बालेस	२९	एक हृदय	५८
अश्रुसमर्पण	३०	मीहि 'मलते'	६०
२० चिरसंमालन	३१	गृहिणी	६२
अतरीची हाक	३२	जोडीदाराम	६३
आळवणी	३३	बंदिबान पोपटाचे कवीम उत्तर	६४
वंचकास	३४	वस्तुसम्राटातील मिहाम	६५
निराश जीवन	३५	तेव्हा आणि आता	६६
२५ पेल तौरावर	३६	सौंदर्यप्रतीति	६७

आईच्या स्मृतीस

श्री. रा. संबर्नास.

अंतरंग

शंकर राजाराम सबनीस

अंतरंग

क्षणोक्षणी उठले हृदयी भावनातरंग
आणि तथे कंपित केले मंदिर अंतरंग.

उकडसिता वृत्ती केव्हा होत मनोभंग
छुट्य बिल होई किंवा शांतता अजंग
भावविग्र रेखित झाले भरुनि शब्दरंग
तेंच तुम्हांपुढती केले खुले अंतरंग.

उषा

भवासा दूर करी, प्रकाश पसरवी. आनंद देई मना,
शांतीचा रस पावरांनि वरुनी आकटाद्वी जीवना,
आहे नीच उषा हूँ, उभारिते द्वावसप्रभातदिका
झाली हजळिनी प्रफुल्ल रागला म्हाळीक माते निका.

वसंत

मधुमास वास करि हृदंतरीं
बल्लरी बिलसते बनान्तरीं.

अधांग भरलें तडाग सुंदर,
किरण स्वर्णमय पसरी दिनकर,
प्रतिबिंबित हो असंख्य तरुवर,
लवळे फुलुनी तटावरी.

आम्रतरुची छाया शीतल,
परागशय्या खालीं कोमल,
मरंद निधळत बरुनी अविरल,
कोकिल कूजिति तरु शिखरीं.

निजपद्मुगुलां सलीलांतरीं
टाकुन बसली तटीं सुंदरी,
सौंदर्याचें वाहत वारी—
तेंच सांठलें सरोवरीं.

पदकमलांतें सलिलें निरलुनी
अलिगण भांवत नलिनी श्यजुनी
मंजुमैत्र परि जाइ गुंगुनि
वदन पंकजा बधुनि वरी.

तांजुम कोठें हिरणी पिबळी
आम्रमंजिरी कर्णि लोबळी,
वनकुसुमांची माळा रुळळी,
कुंदकळ्या कुंतलांतरीं.

मंद समीरण पहुँच डुलवी,
 नवोदिकच-कच-कुसुमा डुलवी,
 साध्व-रवीकर चुंनुनि सुलवी,
 अक्षरपंक्ति पोवकयापरी.

वनपवनाचा स्वन मधु मंजुळ,
 मधुराकाषा घेई कोकिल,
 किशोर निर्झर वाहे झुलझुल,
 संगम त्याचा हिष्वा स्वरी.

सिंहकटी गुरू नितंब वेष्टित
 गौरतनू नीलांबर झांकित
 सुरम्य कांती आंलुन फांकत
 चंद्रिकाच की इगांतरी !

बोवनभारें लवली किंचित
 मग्मग्मविण्मल तनु हो विगलित
 लोल लोचनें अधोऽम्मीलित
 हृदयी चितित कुणातरी.

पारिजातक

प्रभात काळीं प्रसांत बेळीं तर हा फुललेला
पाहुन फुल्लें, मानस चाले गुंफित ही माला.
गगनतारका नाखुन नाखुन झाड्या का आंत
विभांतीस्तव वसून करीती गुजगोष्टी येथ !
नाभदर्शने हर्षित होउन मांडी शृंगार
रत्नकरंडक उचलून रजनी लेत अलंकार !
नाथासंगें प्रेमालापीं जेव्हां मग हंसली
त्या हास्याची प्रभा फांकली काय तिच्या माली !
रत्नसंचित वस्त्राचा घेउन पदर शिरावर ही
कोणी अभिसारिका युवाची कुण्या वाट पाही !
किंवा वदनावरून घेउनी कुरव्हा विनयानें
कुलवंताची कुणी कामिनी चाले मार्गानें !
कीं तिमिराच्या सांत सागरा आली ही भरती
तीरावरती फेनयुक्त या ठर्मिं उसळताती !
लपंढाव वा खेळत असता वृक्ष लता बाळें
हास्य फांकलें या वृक्षाचें, सुदकन् जड् आळें.
अरुण उषा चिन्हांकित असती पुष्पें ज्यावरती
रविरायाची ध्वजाच का ही येथें फडफडती !
पुष्पें पडती टप टप वरुनी म्हाळीं भूवरती
विद्रुम मौक्तिक माला का ही वाटे ओघळती !
सागर मंथुन वरी काढिल्या रत्नांतिल देख
विकसत आहे रत्न अमोलिक भवनीवर एक !

दिपवाळी

आली आली मंगलमय ही दिपवाळी आली,
हर्षनिर्भरा, आनंदमया क्षणीं घरा झाली.

मंगल, मंगल उषा उदेली रजतरसें न्हाली
अमृतसिंचन करी घरेवर ती प्रातःकाली.

फुलाफुलांतुन अणूअणूंतुन चैतन्य स्फुरलें,
चंदोलादिक पक्षिगणांचें गान सुरू झालें.

प्रभात वायू सुगंधमिश्रित हळु बुलबीत लता,
मलयगिरी मंदानिलसम ती सुखकर शीतलता.

वनीं उपवनीं वेलिवल्ली दिमती फुललेल्या,
जाइ-जुई, मोगरी लता तर वांकुनिया गेल्या.

पुष्पपल्लवान्विता जाइल्या साऱ्या तरुवेली,
ढोलत होती आनंदानें शेतें पिकलेली.

भूबालेच्या वदनावरती सोन्याहुन पिवळी
प्रभा फांकली जिकडे तिकडे मणि मोलें उधळी.

आनंदानें उःसाहानें नटलें जग सारें,
जिकडे तिकडे आणि संचरें प्रीतीचें वारें.

पतिपत्नी वा बंधूभगिनी बालबालिका तीं
आनंदानें विहरत होती प्रीतीच्या जगतीं.

आज दिवाळी जिकडे तिकडे थाटमाट चाले
जनमन अवघे आनंदाने म्हाऊनिया गेले.

वस्तुवस्तुवर सौंदर्याचा साज नवा चढला
आणि अंतरी उस्माह्याचा किरण नवा खुलला.

रंगबल्लिका, दीप, तोरणे, पुष्पांच्या माळा,
वस्त्राभरणाळंकृत जन दे शोभा सद्नाला.

नभास तारकगण कंटाळून भूमीवर आला
कुठे त्यासवें खेळायला बाळांचा मेळा ?

प्रीति, चारुता, कला समृद्धि प्रकर्ष दिपवाळी !
स्वर्गसाम्यता तत्सहवासं अवनीला आली.

सतत सुखाच्या सहवासाचा येतो कंटाळा
येउन जाउन म्हणुन येतसे ही वेळोवेळा.

अग्नीच वर्षोवर्षी मंगळ दिपवाळी याची
आणि अंतरी गोड तिथेची हुरहुर लागावी.

हंसणाऱ्या बालकास

हांम मधुर हांम, सतत हांस हांम बाळा !

हास्य न हॅं परि अमृत,
वदनेंदू सतत खवत,
देन जगा नवजीवित—
फुल्ल करित स्याळा.

हास्यशशी उदित होत,
हृदयादधि हेळावत,
नयनतीर गाठितात
अश्रुउर्मिमाला.

हास्यशशीकिरण शांत
दुःखध्वांत दूर करित,
हृदकुमुदिनि हो विकसित,
खेद लया गेला.

वाटे क्षीरोदधींत
उर्मि उडुनि वयोमि उडत,
जलतुषार फेनयुक्त
हास्य तुमैं बाळा.

हास्यकुसुम जहं विकसैं
अविमधुप मोहवर्षों
मधुपाना करित बसे,
भान हरुनि गेळा.

अरसिकासि पुष्प, काश्य,
तारकतति काय होय ?
परि हास्ये हर्ष होय
अखिल या जगाला.

राव रंक, हीन दीन,
शूर भीरु, अज्ञ सूत्र,
हास्यसुधा मधुरपान
करुनि तृप्त झाला.

हंससि जगा हंसवीसी,
वृत्ति सर्व खुलवीसी,
मोहनि तव वदनि अक्षी
मोहवी मनाला.

जातां तूं नंदनवनि
चुकुन येशि या भुवनीं
मार्ग मिळत ना म्हणुनी
पुससि का कुणाला ?

हास्यसुधाकुंभ भरुनि
बालरूप मधुर धरुनि
देवदूत स्वर्गातुनि
जगति काय आला !

हास्य न हें ईशार्थी
संभाषण तूं करिसी
पुण्यरूप ! धन्य ! तुजसि
प्रभु न धरि अबोला.

सहज सुखें हांसायाची हीच खरी वेळा

हांस, हांस, हांस अया, हांस बघू बाळा
सहज सुखें हांसायाची हीच खरी वेळा.
तव जीवनकुसुमकळी
हत्तापें नच सुकली
कीटकें न पोंखरिली
तोंच विकस, कोमला !

ना अजुनी भेद भाव
ठाढक ना रंकराव
सुरभिकुसुम सृष्ट स्वभाव
अजुन तुझा बाळा !

नच जडसंस्कृतिबंधनि
गुंतलासि बा ! अजुनी
इंसण्याचा घे म्हणुनी
तोंवरीच चाळा.

हाकाहल जरि अंतरि
हास्यवदन दावुं बरी,
अवगात नच बा जोंवरि
कुटिल कुसल कीका.

बाळतील मर्मि बाव,
बंधिल तुज प्रेमभाव,
इंसण्यातें कुठुनि बाव
तुजसि तथा वेळा ?

छत्री

वाळ माझा शाळेस असे गेला
बाबयाची जाहली असे वेळा

आणि मोठा पाऊस सुरू झाला
'कुणासंगें येईल तो घराळा—'

मनीं मातेच्या प्रश्न उभा झाला
चिब होउनिया वाळ तोंच आला,

नेत्रि अश्रूंचा ओघ चाललेला
स्फुंदस्फुंदुनिया बोलतसे बोला-

'सुटुनि शाळा आई न वेळ झाला
तोंच धोवो पाऊस बघन आला

नवी छत्री हातांत धरून छान
प्रभा, शेजारिक चालका पुढून

झणीं गेलों छत्रीत शिरायाळा
तोंच अंगावर ओरडून आला—

'कोण बेतो छत्रीत भिकाऱ्याला
भिजत जाई तूं आपुल्या घराळा—'

कधी छत्री देवीक मला छान
गर्ब त्याचा ते सर्व मी हरीब '

हृदय होतें आधींच पोळलेकें
सध्द अचला करपून पूर्ण गेलें

प्रथम दर्शन

प्रथम दर्शनीं	प्रीति जडे वेड तुझें कागळें मनीं.
जादु कोचनीं	मंत्रमुग्ध विश्व अखिल जाइ होऊनी
मथुर हासिनी !	चंद्रिकाहि मंद गमे मजसि तुजहुनी !
मंजुभाषिणी !	माधुर्यें कोकिकाहि जाइ काजुनी !
चारुगामिनी !	लजित हो हंसतली आपुल्या मनीं !
स्वरूपगुणकनी	तोलुं कुठें ? स्वर्ग धरा तुजहुनी ठणी !
सुगुणकाळिनी	वर्णुं किती ? कुंठित हो मदिय केसणी.
देवता कुणी ?	मानवता स्वदूरुपें घेइ अग्न्युनी ?

चुंबनसंगीत

हं चक देई, कसास इतुकी चुंबनास काज ?
चुंबन—संगीतांत दंगळें अवचें जग आज.

हळूच येउन अरुण बठविता अरुणरंग गालीं
उचा काजरी हांसत हांसत त्यास मिठी घाली.

दिन रजनीचें चुंबन घेतां रजनीही हंसकी
बिनबवती ती काजुन झडकरि अंतर्गुहि गेली.

चुंबित बसलें फूकपांखळें फुकती फुकवती,
शृंग दंग हो मृणाकिनीसह लुटीत रसवंती;

गगनळीच्या अधरावरती ठेवुन निज अधर
प्रणयसमाधी कावुनि बसला येथें भरणिधर.

चुंबित, चुंबित निर्झर भावे हळूच्या हिरवळिका
स्पर्श मुख्याचा मुख्यास होता पुष्कित हो वाका.

गळ्यांत घालुन गळे आपुळे वृक्षासह वेळी
करिती प्रेमें कळिकाभोर्डी चुंबनमय केळी.

चंद्रचुंबनीं कमीं हृदयीं भरती प्रेमाची;
चंद्रिकाच कीं प्रभा काकळी त्यांच्या हास्याची.

अल्लु सरिता, गभीर सागर, मीकन प्रेमाचें;
चुंबन होतां परस्परांचें हास्य मुकीं गाचें.

स्वर्ग धरेला धरी कवळुनी हठ निज हृदयाशीं
मीळून त्यांच्या बच अभरांचें त्या क्षितिज्यापाशीं.

फेर धरुनिया गगनीं नाचे हा तारकभार
परी परस्पर चुंबन हाची तयांसि आधार.

चराचराचें असें चाकलें चुंबनसंगीत,
चल दे चुंबन, सूर आपुला मिळवूं ये त्यांत.

सौंदर्याची, माधुर्याची, प्रेमाची भाषा;
अस्पष्टाच्या स्पष्टपणाची चुंबन ही भाषा.

प्रीतिदेवतेच्या चरणांची चुंबन चाहूळ;
प्रेमलतेच्या नव बहराचें चुंबन हें फूळ.

चुंबनास मग कशास चोरी ? हा उचढा खेळ,
हन्मीळून गे कैसें दाबुन दबलें जाईल ?

हृदया हृदयांशीं भिडवोनी, बाहू बाहूंत,
उरलीं अवसानें देहाचीं अवचीं नयनांत.

अधरा जडला अधर, मिकाला आसहि आसांत,
व्हावा चुंबनगीता गातां उभयांचा अंत.

तूंच होइ राजा माझा

तूंच होइ राजा माझा जीविच्या जिवाचा
अन्ध तुझ्याबाबुन कैसा प्राण जगावाचा ?

सौख्यगिरी शिखरावरती मीच सोबतीज
ठेवुनिचा स्कंधीं तुझिया मान मी किरें
आणि मोठ गानें सख्या तुजसि रंजवीन
करिज तुझा द्विगुणित राधा मोद मीच साचा.

आणि खोळ गिरिकुहरीं रे दुःखदरींमाजीं
सदा तुझ्या संगें येण्या मीच असे राजी
करिज दुःखभारा हककें पडुन तुझ्या काजीं
चोखळून आधीं पुढचा मार्ग कंठकाचा.

पारिं तुझ्या कततां कांटा येइ नीर डोळां
दुःख तुका सजणा होता जीव होति गोळा,
जडत तुझ्या ठायीं माझा भाव असा मोळा,
तुचित प्रेमनीरासाठीं जीव चातकाचा

व्यथितहृदय राधा मी, तूं एक मदाधार
विककचित्त विभ्रंशितें तूंच सुधाधार
केंवि करिसि विन्मुक्त मजका अससि तूं डदार
तरी काय होइक या अन्धेर याचनेचा ?

जीवनौच वाहत जातां तुजसर्वेच नाथा
धन्य गविन जीवाकाशीं अंत तथा येतां,
जातपणें ठेवुन तुझिया बक्षस्थळीं नाथा
अन्ध तुजा माहीं कोठें स्वर्ग तोच माझा !

मधुर वंचन

चतुर विनोदी नाच कौतुके करी विनोदाका,
साधी ओकी कसकी त्याका नवमुग्धाबाका.

काजकाजुनी दुस्नी पाही जीवींचा जीव
अस्फुट हास्ये वदन विलसते फुलते राजीव.

बळे न निरक्षी जरी ओकली हृदयींचा भाव
म्हणे मनाशीं, आज खेळतो हजसि कपंडाव

‘किती सुणविले, किती सुचविले तरी बघजे नाही,
कळे न काहीं आज येत कां राग असा बाई!’

चित्र पाहतां हातामधळे दंग त्यांत झाका
‘अहा! काय सौंदर्ये’ वदे ‘हे सुलबी नयनांका’

सर्वस्वाचे सर्वस्वहि मी अर्पियले याते
ओवाळुन या वरून टाकिन सान्या विश्वाते.

कळद पतीचे पडतां कार्णीं रमणीवदनीचे
हास्य पकाळे, कोपे चाळे खंडण अधरांचे

सुक्या मनाची बोकी सरकी, हृदय तल झाळे,
नयनांचा नाचही भावका, कप्य आस चाळे,

खीजातीची तदा असूबा अंतरांत मिचकी
मेवक, दाहक कळजे त्यांचीं काळजास मिचकीं

झटप बातकी बिनाबरती बिसरुन बिनबाका
“ कोन अबदसा भुरक पाडिते पाहुं या मजका ”

उगाच दचकुन दडबायाचा चिन्न दादि आव
परी पढावें दहीस तिच्या हा मणिचा आव.

बचतां प्रतिमा आपुलीच ती मनी कजीक झाकी,
बदन बांकळें त्यावर आली कजेची काकी.

करीं कवकुनी कांत बिचारी आहे कां हांका ?
“ कोन कुणाका भुरक पाडितें आतां कळें का ? ”

“ फसबावें का उगाच कोकां कपंडाय कहनी
कुणास ठावें काय मिळविलें या असक्या कृतिनी ? ”

“ काय मिळविलें ? सांगूं का तुज कर इकडे कान
हैं बघ, हैं बघ, ” असें मिळविलें सुधामधुर पान.

चपकाईनें दूर पळाकी बाहू सोडवुन
बदली नाथा ‘ कधीतरी हें उसने फेडीन ’

उत्कंठिता

बोजियलें किति सुरम्भ माझ्या मनोराज्य मी मनीं
राव कधि बसेक सिंहासनी ?

मनो-कल्पना सौख्य-संभवे अश्रु डभे लोचनीं
हंस कधि प्रासिक तो चंचुनी ?

मूकगान हृदयांतिक माझ्या डमटे ओझावरी,
रसिक तो गाहूक तें कधि परी ?

हृदबीणेची तार लाविली कोमळ पंचम स्वरीं
कधीं तो गायक तरलित करी ?

हृदयांजुज विकसलें वाहतो मरंद ओघंजुनी
मृंग कधि वेहूक तो गुंजनी ?

हांक मारिते सदा आळवुन जीवभाव मी जया
कधि तया येहूक माझी दया ?

जीवन विरहित मीनासम जी तकमळ मम अंतरीं,
सांत ती होहूक का कधि तरी ?

निर्दयवालेस

अवगणितें मी जगास केवळ तुजकरितां वाळे,
अवगणुनी मज अखेर माझे हंसेच त्या केळें !
आयुष्याच्या सुखशिकारावरि कळस तुझ्या हातीं—
देवाचाही इच्छा भारी मनांत बा होती.
रम्य रेखिकीं जीवनचित्रें हृद्-रसरंगांत.
अव्ययपणें परि बरी फांसका त्या काळा हात.
अत्युत्कट मम प्रेम तुजवरी ठावुक हें तुजका
कळे न कारण का एकाकी जात असा केला !
प्रेमसंभवे उसळुनि आख्या हृदयाचीं गाणीं—
तुका गाह्कीं, तींच आणितो आज नीर नयनीं.
होशिल माझी— वेढी आशा जखळुनि जीवाका-
बसली, ओळुनि काह्म जातां कंठि प्राण आका !
किती चाकले हाक जिवाचे कल्पना न तुजका,
प्रणाम प्रेमा आतां येथुन कायमचा केला.
हृदयबळभे ! आशेवरि तव तुच्छ विश्व गणितें,
कटु फल त्याचें दुर्दैवें परि मम माळीं आळें.
पाच मालुनी वस्तु उचकळी ती ठरली काच,
अखुत झालें जहर, हाथ अति दुष्ट दैव साच !
स्वप्नींही वाटलें न होइक अखेर तें झालें,
अंधाराचें भयाण जीवन नशिवाका आळें.
जरी अनंतोदरीं निमाळें गीत कर्णमधुर,
स्फुल्लिफळकावरि तरी विहरती तेच दिव्य सुर.
बा जन्मीं नच काम तुझा मज हृदयाच्या देवी !
त्वन्मूर्ती परि विकसत राहिक अखंड मम हृदयीं.

अश्रुसमर्पण

अशी पाहुनी तुला बाकिचे येते हृदय भरून !
बालपणाचा काळ सरकला झटकन् नयनां पुढून !
तृप्ति न झाकी जरी पाहिलें अनिमित्त डोळे भरून
तीच दृष्टि हो स्तिमित आज परि अंधारी येऊन !
इसरे मुक्त तव सदा खुळावें फुकत्या चांच्याहून
कारुण्याची दारुण छाया टाकी त्या करपून !
बालपणाची अलुप्तता तव गेली काय पळून ?
गभीरता ही भीषण, बदनीं आळी वद कोठून !
सौभाग्याचा सूर्य तुझा गे गेला कधिं लोपून ?
शेषजीवनीं काय राहिलें तुज दुःखाचांचून !
कंठित होतो कठोर जीवन कसाहि कोठें खपून
गतकालांतिल सुखक्षणांची स्मृति हृदयांत जपून !
मानित होतो समाधान मनि सुखांत असशिल म्हणून
दृश्य करुण तव आज टाकितें हृदय दुभंग करून.
दुःखावेगे सरसर सरती अश्रू नयनांतून
अपाया तुज काय राहिलें आतां त्यांचांचून !

चिरसंमीलन

तू होतीस सखे यदा जबकि तौ झालीं बुगें कीं क्षणें
तू होता क्षण एक दूर क्षण तो भासे बुगारवा परी
लीलाकावच हास्यही मधुर तें इष्टी तुझी काजरी
आणू आणि कितिक चित्ति सखये तीं गोड संभाषणें
ज्यांच्या सेवां स्वर्ग सौख्यहि गडे मी मानिकें कीं उणें
ती सारीं सुखदा तदा, परि अतां टोंचीत काव्यापरी
आतां राहसि दूर तू विरह हा साहू किती अंतरीं
स्नेहावांचुन प्रेमके तव गडे कंटू कसें हें जिनें
आतां भेटसि वा न भेटसि त्वरे वाटे न कांहीं मुकीं
अंतःचक्षु मदीय खोलुनि जई मी पाहतों मे तुका
हीं बाह्यस्वरूपें जरी दिसति मे अभ्याप्रती आगळीं
नाहीं अंतरिं भिन्नता विरह तो कोटून संभावका
होतो दूर परंतु ऐक्य जडकें ही जोडकी सांजकी
आतां होवुं न दूर कूर जरि तो कल्पांतही पातका

अंतरीचीहांक

काय नाहि ऐकूं आळी हांक अंतरीची ?

म्हणुन नाहि केली बाले कीव या जनाची

दर्शनीच पहिल्या दृष्टी पार दिपुन गेली,
हृदय कंप पावूं लागे, वाणि मूक झाळी,
बधिरताहि गात्रांकागीं क्षणाधांत आली,
स्तिमित, चकित होवनि राहे स्तब्ध मी तसाची.

सहस्रसंपदाही संपे रूपसंपदेला-

जई तुझ्या वर्णायाचा यत्न विफल केला
गर्व सर्व चातुर्याचा पूर्ण हरुनि गेला,
आणि वृत्ति माझी बनली मूक की सदाची.

दर्शनीच हृदयीं बाले शब्द फुलुनि आले,
नाम तुझें उच्चारया यत्न किती केले,
शब्द कंठि आले परि ते ओढिं अडुनि ठेले,
लाक्ष शब्द सुचवी माझी मूकता तदाची.

स्नेहपूर्ण नयनांनीं मी तुला न्याहळीलें,
लोक लोक नयनें तुही केवि देखिलें,
आणि गोड गोड किती गे हास्य तुवां केलें !
भाव किती पुष्टित झाले हृदयिं तयानेंची !

जीवभाव सारे माझे नयनिं जमा झाले,
हृदय हांक मारी तुजका कळवळून बाले !
व्यथित हृदय कैसें बाले अधिक झुलें बोलें,
नयनसारे विव्दक केलें विन्मुनी तुजाची.

આઝવણી

પુરે હી વંચના આતાં પુરા કંઠાઝલા જીવ
કિતી મી કાઠ કંઠાવા તુલા યે ના કશી કીંબ ?

દયા માયા ન કા રાહી તુફ્યા અત્યરૂપ હૃદયાંત ?
મહુણી પાહણી માણા મજેને તૂં અસા અંત !

કિતી મી આળસી બાલે ! તુફ્યા શાહીં ધરૂં ધીર ?
અધીરા જાહલા જીવ નસે આસોસ કા પાર ?

પુરે ગડ વાયદે, આઠા અતાં કંઠામધેં પ્રાણ;
ગઢે ! મેટીવિના આતાં નુરે તોહી તુફી આળ

વસે હૃદયાંતરાંમાજી દિલેલા શાહ જાહોની
તુફા યે તૂંવ કાહોની તયાલા પાર કાહોની

ચિનંતી હી પરી માણી તુલા જોહોનિયા હાત
ઢલૂં દેલૂં નકો મૂર્તીં અસે જી રેલિકી સ્થાંત

वंचकास

प्रेमाचे मृदुल बंध सोडणें जरी
सोड सुखें परि इतुकी वाह ना बरी.
तोडुं नको अदयपणें ओडुं फरफरा
विकल होत अंतर मम जीव बाबरा.
प्रेमाचा मोडपास वातला मशीं
कहर तुझी फिरुनि अतां पाडिलें फशीं.
अन्य असे गुंतविणें त्यांत तुज गळा
तरि अदया करि मदीय प्रथम मोकळा.
गुंतविता नाशुकता केवि दाविली ?
मधुवचनें बोलुनि मज भुरळ पाडिली.
अर्पियकें विश्वसुनी जीविता तुला
आज परी अदया तूं डाव साधिला.
कोमल मम हृदय किती ठाबुकें तुला
पुण्याचा भारहि ज्या नाहिं साधिला
पायचळ्या त्याच्या मी घातल्या तुला
अदयपणें केंवी त्या तूंच तुडविल्या !
बंधन मम हृदयातें सहन होइना
कोठवरी वद सोखूं कठीण घातना ?
विनति हीच अंतीची तुजसि मी करीं
एकदांच मम हृदयीं स्तुपत रे शुरी.

निराश जीवन

उया तारेवर नजर खिळविली
गळली निखळुनि निमिषांत
सुखद काय उस्कापात ?

तार तडकता हृदयीणेची
सुरेल विणा काय करी ?
भयाण भीषणताच बरी.

इकता हुकता बाग मनोहर
फुलत्या पुष्पें खुले जरी,
स्मझानसमची शून्य तरी.

मंद समीरणें, कीं शशिकिरणीं
शितळता लाभे कैची
चिता भडकतां हृदयाची ?

सौख्याचा संसार संपका
शांतीची संगती सरे,
सोबत दुःखाचीच ठरे.

मृत आशेचें भूत भयंकर
भटकत भकास हृदयांत,
तीव्र निराशा तिमिरांत.

उया आशेवर जीव तगकुनी
जगळा आत्मा आजवरी
आस मंगली तीच जरी—

कोच जीवनीं काळ कंठणें
डगाच जीवित त्या म्हणजें,
मरणाहूनिही तें मरणें !

पैल तीरावर

मंद बाहता जळीच त्याचा तरंग परि नाचरा
डुलवित होता इकडुनि तिकडे नाच मजेनें जरा,

पैल थडीवर दिसे नदीच्या कोण ठभी सुंदरा
जरा थबकली, वळुन जराशी नजर टाकली जरा,

नजर कशाची तीर भेदुनी गेला हृदया पुरा
तिथेंच खिळकी नजर सारखी होत जीव बावरा

पर्याड दिसती कळस राहंतुन तडक चाकली घरा,
नागमोडि ती वाट दुतर्फा तरुवर आले भरा;

सुवर्ण कांती वरी, खालती पाचूचा आसरा
मार्ग हिरण्मय निळा आक्रमी दिव्य जणू अप्सरा;

गेली डोक्याभाड, वीज कीं स्पर्शुनिया अंबरा,
सुखावळे मम नेत्र लागला चटका परि अंतरा.

एका हंग्रजी कवितेच्या आधारे.

मोळीवाली

रंग सांवळा असे तिथेचा नव्हती ती चांदणी
टपोर डोळे, सतेज कांती रेखिव परि बांधणी.

मोळी गवताची डोंईवर, कमरेला कोयता
उच्चत वक्षस्थला आवरी कटीं पदर खोवता.

माळ उतरता हिरवी हिरवळ गवताची त्यावरी,
पाउलवाटहि वरी डमटली, पळत्या नागापरी,

गर्द वनश्री पार्श्वभागीची खुबितसे अंबरा,
अगणित पक्षीगणरव सुस्वर साथ करी निर्झरा,

नीळ नभाचा वरी चांदवा संध्या किरणीं खुळे
हरित गाळिचा खाली त्यावर सुंदर गवती फुलें

एक हात मोळीला, दुसरा हेलकावता जरा,
प्रमुदित मुद्रा जरा चावरी, झरझर चाले घरा.

कुणास ठावुक कुणी काविकी ओढ तिच्या अंतरा
भाग्यश्री सुमगाची कोण्या, धन्य धन्य तो खरा !

स्मृति

आकाश जाइके छांत
संगीत धुमत स्मरणांत.

जरि सुमनें सुकुनि जाती
सौमंघ उरे चित्तांत.

ते गुळाब फुकते हंसती
जरि विशीर्ण होठनि जाती

मृदु, कोमल पुष्पदलें तीं
प्रणयिनिच्या झळयेसाठीं.

तब चिंतन मजळा तैसें
जाहीक यदा सोडून

अन् प्रीतिभावनेमाजीं
टाकीक मळा गुंगून.

एका इंग्रजी कवितेचा अनुवाद.

आतां कशाला ?

आतां कशाला
जल सिंचनाका ?
अंकुर सगळा
सुकुनीच गेळा !

आतां कशाला
मधु भाषणाका ?
केव्हांच पडला
अण अंतराका !

आतां कशाला
कल तोय त्याका ?
पक्षी मुकेळा
निष्पाण झाळा !

आतां कशाला
हिमकेपनाका ?
प्राक्कोनि प्याळा
विषदग्ध झाळा !

आतां कशाला
वृष्टी अवेळा ?
कवळाच सगळा
मळा जळाका !

आतां कशाला
जल कोचनाका ?
इज्जाच पहिला
आतां निमाळा !

प्रेमविस्मरण

‘प्रेमा विसरा, विसरा मजळा, विसरा सगळें कांहीं’
वदलिस बाले, वद परि पटळें का तें हृदयालाही?

पटळें तर मग कशास बाले! अशी अडकले वाणी?
पटळें तर मग कशास वाहे घळ घळ नयनीं पाणी?

‘प्रेम’ शब्दही ठावुक नव्हता आपणांस ज्या काली,
शब्दाआधीं तोंच भावना हृदयीं जन्मा आली.

अभ्यासाचे पाठ तुला मी दिवले गे पढण्याला,
कुणी पढविले परी संवगाडे प्रेमपाठ उभयाला!

जरा विसरतां तुवांच केला आठव वेळोवेळीं,
पुरता होता तोंडपाठ मग तोंड-मिळवणी केळी.

पाटीवरचा पाठ कसाही सहज पुसोनी जाई,
हृद्-शीलंवर रेखियला तो केवि पुसाया येई?

केवि गाइली सुरभ्य कबनें सुरांत मिळवुनि सूर?
नाद निमाळा तरी तयाची स्मृति नच होई दूर.

गळां घालुनी गळा देखिलें केवि दर्पणामाजीं?
प्रतिबिंबित तें चित्र हलेना नयनापुढुनी आजी.

विसरा म्हणुनी काय प्रेमले येतें विसरायाला!
विस्मरणाचें स्मरण हरघडी जखडी गे जीवाला.

काय काय बद्द मी विसरावें काय स्मरावें बाले?
तुला विसरणें, स्वतः विसरणें असेंच आतां झालें!

प्रतारणा

जगाचीहि नाही ऐकिली फिराई
जिच्या पांथि दाद मागावया

चितनांत जीच्या दिन आणि राती
पाजळिल्या उघोती जीवाचिया

जीवाचें मी केळें माझिया वैराण
सुखाचें निधान लाभावया;

भेटतांच दृष्टी भेदिळें अंतर
परि आतां दूर कोटीतसे;

हळूवार गुंफी हृदयाचे बंध
भरी आतां छंद तोडण्याचा;

भावजीवनानें जीवची अंकूर
येतांच मोहोर खुडीयेका;

जिवें भावें केळें प्रेम जीव्यावर
अंतीं ती निष्ठूर जाहलीसे.

प्रतारणा घोर करुनी दाकण
हृदया अंगून टाकियेळें.

क्षण सहवास

विभांतीस्तव पट्टित होता अंबरीश अंबरीं
पसरकी बिछाईत भर्जरी;
सोनेरी झाकरी डगांच्या हाकत सुंदर वरी
विज्ञणा मंद समीरण करी;
निथळत होतें तेज नभांतून तर तर शिखरांवरी
मुकामा सुवर्ण पाचूवरी,
बसली होती हरित कुमाच्या फुलत्या फांदीवरी
पांखरें दोनच चेतोहरी;
पंक्त पांचुचे, नयनिं माणकें, चोंच पोवळ्यापरी
गुळाबी रेक्षिम छातीवरी.
विरहव्याकुल वाटत होती कथिकाळीं भेटलीं
कोचनीं आतुरता दाटली;
गोड, गोड ते बोल तयांचे किलबिल जी चाकली
जणां त्या स्वर्गसुखें लाचलीं.
चंचुपुटीं घालुनि चंचुपट चुंबियेकें कितितरी
न झाळी तृप्ती त्यांची परी,
हृदयालागीं हृदय भिडवुनी गळ्यांत घालुन गळा
हृदयिंचा भाव करिति मोकळा;
टपटपकी टपटपा टियें तीं दोनच सूमीवरी
अुररं मग दोन दिसेळा दुरी;
कवि मानस हो विचण्ण आणिक विचार ये अंतरीं
किहन का भेटलीक कथितरी ?

पुष्पसमर्पण

अर्धोन्मीलित हृदयकी बिलसली जेम्हां तुझी सुंदर
तीचा सौरभ सेवुनी मम सये ! लोभावकें अंतर,

कीं लाभेल मला मरंद म्हणुनी आशेंत रात्रंदिनीं
रंजी घालुनि भोंवतीच भ्रमकों मी भुंगसा गुंजनीं.

तेव्हां आतुरता तुला न कळली जी माझिया अंतरीं
नाहीं बोल तुला, न स्निग्ध मन जों कैशी कळावी तरी ?

गेलों विन्मुख होउनीच पुरता मी तेव्हा गे तुरी
होतों कंठित काल भग्न हृदयीं कैसाहि कोठें तरी.

तूं आलीस फिरुन येथ सदये ओळावल्या कोचनीं
होतां जागृत भावना हळवुनी पूर्वस्मृति तन्मनीं

माझा मीच नसे जरी तुज दिसे तैसाच बाह्यांतरीं
पाहे प्रीतिसमाध गे उभविळी आहे मदभ्यंतरीं.

आतां व्यर्थ कशास अर्पिती बरें ह्या मोगज्याच्या कळया ?
जा टाकून विझीर्ण येथ कवनि त्याच्याच गे पाकळया !

पुण्य-स्मरण

सरस्वतीचा कंठमणी तूं वागीश्वर तूं प्रतिभेचा
मानकरीही तूंच शाहिरा, नव कविता-अरिपटक्याचा,
रंगभूमेचा कुशल चितारी नांव अर्गी त्वां गाजविलें,
जादुमंत्र योजून मनोमन जनमानस वेढें केलें.

कवना कवना मधून निघती नितांत मंजुक मधु सूर
आणि वाहती दिव्य कल्पना तेजांकित प्रतिभा पूर.

जनहृदयाची तार छेडुनि सृष्टुल भाव जागृत केले
हृदयविदारां सूर काहुनी दास रुढिचे हलवीले.

प्रेमरसाचें सिंचन करुनी कणकण देहीं फुलवीला
करुणागानीं अक्षंड झरणी कावियलीं जनहृदयाला.

शाब्दाक्षब्दामधुन उसळल्या हास्वरसीं विरला जीव
सुलल्या वृत्ती ठायिच जिरले विषण्ण हृदयांतिल भाव

काव्यकला तव धन्य धन्य तूं महाराष्ट्रजन विभामा !
पुण्यस्मरणीं प्रणाम चरणीं विनम्र भावें कवि रामा !

तुझी पत्रें

बेळोबेळ तुवां दुरून मजका जीं प्रेमका जाडिळीं
पत्रें तीं भजुनी तुझीं सहृदया आहेत मी ओपिळीं,
चित्रें सुंदर दाविती हृदयिं ज्या हेकावळ्या आवना
गेलेका निजकाक तीं उभवितीं दृष्टीपुढें रे पुन्हा.
सौरुष्याच्या शिखरीं विराजित यदा दुःखांत वा पोळतां
केली मत्स्मृति रे तुवां समर्थिं त्या स्वचित्त हेकावतां
साधे शब्द रसाळ स्नेह भरले ओथंबले प्रीतिनें
त्यांच्या सेवनिं आर्द्र अंतर बने ओळावती कोचनें,
भक्ति, प्रीति, हितोपदेश सगळीं त्यामाजी रे सांडकीं
शास्त्रकाव्य विनोद उच्चतम कीं तेथेंच सामावकीं
जंव्हां ये विमनस्कता हृदयिं या ना चित्त कांठें जडे
तेव्हां वाचित एकटाच बसतो, भिगू सर्व त्यांच्यापुढें

(माझे जिवलग मित्र रा. रा. दत्तात्रय विनायक सवनीस,
यांचीच ही पत्रें होत.)

जंजिरा

अफाट दर्या खाली, वरती अफाट अस्मान
मूर छातिचा कोण उभा हा मधे बेगुमान ?
असंख्यताराहीरकमंडित शिरी चढवुन साज,
शुभ्र रुपेरी चिलखत स्याका बांका बरकंदाज.
स्कंधी बंदुक, कठ्यार कमरीं, हातीं समभोर
कोट छातिचा करुन उभा हा धीट शिकेदार,
सागर-लहरी-वारूवरती, होउनिया स्वार
आत्मरक्षणीं भेदी दृष्टी फिरवी चौफेर.
ळीलेनें टाकितो नजर ती रायगडा पोचे,
बघतो हुकडे थरथर करिती पश्चिमचे चांचे,
दख्खन दौळत अमोळ त्यांतिक अमोळ हाच हिरा,
दख्खन हुमला वैभवशाली त्याचा हाच चिरा !
ज्याच्या लाभासाठी वळव्या कोभी किति नजरा
न जरा परि हा परास अंकित, अजिंक्य हाच करार.
मान मरातच ऐहिक कीर्ती पांचे हा स्थान,
कडतां कडतां स्वर्गी चढव्या कीं हा सोपान !
सांघाकीं निज सांदा भिडवुन जे कडके त्यांची
भाडूचंदगी, करी खरोखर ना तरि नांवाची !
सुळीच चढवा, म्या कांसावर, या तोफे तोंडी
हाटे बदलिक राजनिष्ठता देइ जरी सांडी.

हिंदु अहिंदु, जातिभेद वा नव्यता त्या पोटीं
कडले वेडन मिर हातावर ते स्वामीसाठी.

कधी न केळी कदर जीवाची तुझ्या रक्षणासाठी
संकट समयी अम्हा रक्षिलें त्यां धरुनी पोटीं

“प्रधान” होतो “सबमिस” झालों परी तुझ्यासाठी
साभिमान तें नांव मिरवितों पृथ्वीच्या पाठीं.

कुर्निसात ही नृपतीसह तुज आणि पांचपीरां
प्राणाहुनही हा जंजीरा आम्हांका प्यारा.

स्फुल्लिंग न गेला तव विष्णुनी

स्फुल्लिंग न गेला तव विष्णुनी

नच स्वयंतेज आई विरुनी !

चैतन्याचे निधीच आपण

देत दर्शनें अन्या जीवन

नवजीवन त्या जिववी कोटुन !

होईक परिम का लोहगुणी ?

अखंड तेजाची जी खाणी

अडक पद्रीं जी बसे जाडनी

तारा, तिजला स्खळन कोटुनी ?

जग जाय जरी प्रकरीं बुडुनी.

अणभर हंसते फूल लतेवर

रूप त्याचे बुलबी स्थिरचर

आणि सौरभे हो अजरामर

नवजावन फुलविक त्या फिरुनी.

सुधाकुंभ हा बहसि भंगका,

बहार झाळी पूर कोटका,

दगड मृत्तिका कणकण फुलका,

तव काव्य पाझरे त्यामधुनी.

विजय संपदा तुझी चमकती,

धरिणिक हातीं, जरि तूं माती,

मानितीक ती माणिक मोती

ते 'निष्ठाज' कडके बच अडुनी !

आज्ञा अमुची वेडी नाही
पूर्वस्मृति देवताच नाही
भर्तृस तृषा धाकी नाही
तव काव्यसुधा चचकां पिडनी.

ओहट भरती कीं उदधीळा
क्षयवृद्धी संतत चंद्राळा
उदयास्तांतून रवी न सुटळा
कां खिन्न होसि मग रूंघ मनीं ?

दिपवाळीचे उत्सव जगतीं
काजवेच बहु चमचम करिती
फसवि न रसिकां त्यांची दीप्ति
शोधीत दिव्य ज्योती म्हणुनी.

दिव्य स्फूर्ति प्रतिभा अभिनव
क्षणांत उभविळ विश्व नवोनव
कोटुन त्यासी येत पराभव
जाहळा अमर निजगीतांनीं ?

प्रसिद्ध कवि श्री. स. गो. विरकुळ यांच्या “स्फुलिंग पार
गेळा विष्णुनी” या आत्मपर कवितेस ही कविता
उत्तर म्हणून आहे.

वेडा केण ?

इगाच इंसतों वेड्याळा
कारण नसुनी आम्हांला
तो वेडा वा आम्हि खुळे ?
हाच प्रश्न कोणा न कळे
मजला भासे
की भरकेंसे
अग वेड्यांचें

वेड लागलें सर्वांना
सुखुद्ध वेडा कुणा गणा ?
कावी कलना वेड कुणा,
कांचन तेंवी कांही जनां,
घृत, पान व्यसनें वेडे
किती बनले ! बनतीक पुढें.
सुस्वन श्रवणें,
गान वादनें,
मृत्थ नर्तनें,

वेडें केलें किती जनां !
सुखुद्ध वेडा कुणा गणा ?
दया भर्म नयनीतीचा
केश नसुनि अंगी साचा,
सत्य तत्त्व तें विसरोनी
मिथ्यानें मायें फिरनी,
रणीं शगडती,
रक्त सांडिती,
खून पाडिती,

सुख म्हणू का जसा जना ?
 सुखुद वेडा कुणा गणा ?
 प्रेमें रंगुनि होति पिसे,
 प्रेमभंग हो म्हणुनि पिसे,
 भार्या सुत धन संसारी,
 दंग कुणी, कुणि अबिकारी,
 कीर्तिसाधनी,
 मूर्तीभजनी,
 मूर्तिभजनी,
 वेड कागळें किती जना
 सुखुद वेडा कुणा गणा ?
 कुणा कागळें प्रंधाचें,
 कुणा कागळें पंधाचें,
 फुलें, मुलें, ग्रहगोळाचें,
 तेंदि कुणाच्या बोळाचें,
 कव्योक्तीचें,
 कुणा मुक्तिचें,
 कुणा भक्तिचें,
 वेड कागळें सर्वांना
 सुखुद वेडा कुणा गणा ?
 जग वेळांचा बाजार
 देवघेव वेडेचार,
 सुखपणा वरचा शिळा
 बघून जन फसतात फुका,
 वेडाविण परि
 जगाभीतरी
 असे कोण तरि ?
 जन वेडा बदलात जया
 वेड कळाचेंही न तया.

कशास ही हुरहुर ?

कशास ही हुरहुर ! मानसा !
सदा बदलता नूर अगाथा
जिवापलिकडे जोपियलें जें प्रेमचि हो निष्ठूर !
दाटुनि आळा कंठ तुझा का फाटुनि गेळा ऊर !
दुःखावेगें काय लोटला नयनीं अभ्रपूर !
पुरुन टाक त्या गतस्मृती जरि हो हृदयाचा चूर !
कोण तुझ्यास्तव अहून बसलें जो तो सौख्यीं चूर !
सौख्यसमर्थिचे शाळुसोबती सोडुन जातिक दूर !
मानभावि संगती सोडुनी जावें विजनीं दूर !
बरवा वाटे सहवासचि का हिंन पक्षांचा क्रूर !
अवहेलन तव हळब्या हृदयीं उठवि काय काहूर !
प्रीतिकता छाविली जियेनें तीच तोडि अंकूर !
मंग पावली हृदवीणा मग केंवि निघावा सूर !
तुटक्या तारा छेडित बसली कशास त्या बेसूर !
जीवनसंगित असे विसंगत कां मग चितादूर !

मार्ग आपुला काढीन मीच

मनीं धरीरे मनीचा हीच
मार्ग आपुला काढीन मीच.

नकोत उपदेशक हुंगामी,
ठरिव ठशाचे शब्द निकामी,
प्रसंग पडलां येति न कामीं,
मजा बघती दुरुनीच.

गेले पुढतीं, जातिल पुढतीं,
मला न त्यांची वाटे खंती,
गांठिन निश्चित ठिकाण अतीं,
निर्झर मनीं नक्कीच.

मळक्या मार्गावरुनी जाणे,
सांगाया का हवे साहाजे ?
जग सगळे का भ्रमूहा न जाणें ?
गतानुगतिक भ्रमूहीच.

ध्येयाचा निजतारक वरती,
उद्योगाचा दीपक हातीं,
शीक हीच मम सारी शक्ती,
सोबत सत्याचीच.

असोत मागी खंदक कांटे,
आ पसरोनी उभीं संकटे,
जेथे धरोनि हृदयीं मोठे,
तुडतुड जाइन तींच.

ध्येयाचे निज शिखर गांठितां,
साभिमान मग मार्गे बघतां,
नयन नाहूतिल बघतां बघतां
आनंदाभूनीच.

ती एकच तव रे गोड कृती

ती एकच तव रे गोड कृती
हरवील दुःखमय काळ स्मृती,
हळहळलेल्या हृदयासाठी
जीव जयाचा किंवा कष्टी
अनुकंपेचा शब्दच ओठी
तुझ्या एक त्या मोल अती.
नैराश्यानें इताश झाळा,
काबुनि बसला हात कपाळा,
उत्साहाचा शब्द तयाळा
देहळ की नवचिंतुशक्ति.
अफाट सेना सागर पुढती,
शूर वीर परि आवळी छाती,
स्फूर्तीचा वच एकच त्याप्रति
विजय संपदा आणील ती,
कंठित कष्टे काढतर जीवन—
अंधारांतिक भयाण भीषण,
मज्जु हास्याचा तव एक क्षण
फुलवि चंद्रिका तयाप्रती,
निर्धनतेचा निर्मळ साप्दा,
अपमानाचा तापद् वारा,
अज्ञूंची तव एकच धारा
रुजविक हिरवळ तक्षिणी.

भावना आणि व्यवहार

किती त्याने ते मित्र जोडलेले
जिवाभावाचे म्हणुनि बोकिलेले
कवी, संपादक, सुविख्यात वक्ते,
लोकसेवक आणि कळाभोक्ते.
रुग्णशय्येवरि आज पडुनि राही
आस जीवाची त्यास मुळी नाही,
मनीं वाटे येतील मित्र सारे
दुःखभारा हरतील वदुनि 'बा रे'
परी आशा ती होय विफल सारी
कुणा मित्राची फिरकली न स्वारी.
मग जो तो आपुल्या कार्यभारीं
कवी व्हावी मग भावनाच जागी ?
वेळ कोठुनि तो कविस यावयाला ?
असे जाणें त्या काव्य-गायनाला.
आणि संपादक वेळ कुठुन त्याला ?
आहिराती पुंढर्जे मासिकाळा.
आणि वक्ता, व्याख्यानमाफिका ती
मित्रकर्तव्यावरी चालु होती,
कथा अपुरी राहिली लेखकाची
आज होती त्या पूर्ण करायाची
कठिण मिळणें आधींच वेळ ज्याला
लोकसेवक तो कुठुन यावयाला ?
वाळपर्मिचा परि एक राहिलेला
मित्र कळता हें वृत्त त्वरे आला.
नवमि अज अज कंठ सद्गदीत
भावनेचा व्यवहार हो प्रतीत.

अनाथाचा वाली

माय वृद्धा ती एकली गृहाळा
अन्य नव्हता आधार कुणी त्याळा,
एकटाची तो बाल अर्ध पोटी
दिसारात्रीं करितसे हेळपाटी.
देह भज्जावाचून झीण झाळा,
बख पुरतें कोठून झांकण्याळा ?
कुठें मिलतां कष्टून चार आणे
घरीं नेईं स्थायास तईं दाणे.
सिरीं घेउन आपली रिती पाटी
फिरे मोकास्तव इथुन तिथें हाटीं,
कगट करुनी कधिं जाईं कुणा पाठीं
म्हणे "येळं घेऊन काय पाटी ? "

* * *

धनिक गाढी उधळीत कुणी येईं
सर्पतीळा जाण्यास त्यास घाई,
मद्य पिउनी आधींच पुंद झाळा
कीं व गरिबांची त्याजळा कळाळा ?
चाक लागे झणि बाल पडे खाळीं
आणि गाढी निमिचांत बरुनि गेळी.
जीव आहे का कुठें गरीबाळा ?
आणि असळा तरि मोक काय त्याळा ?

‘જુથા ચેતી હે મધેં મરાયાલા
વેલ શાલા આર્યોંચ કાર્યતીલા’
દેઠનિયા અપવાદ્ દોન પાર
સ્વૈર ગાહી ડચલીત જાહ પાર.

* * *

બાલ હકડે નિશ્ચેદ પહુનિ રાહે
રુધિર અંગાતુનિ મળામળા વાહે
કુળી આણુન વાલિતા મુર્ખી પાળી
નેત્ર ડચહી, બોલલા દીન વાળી-
‘હાય આઈ મમ પૂકલી ગૃહાલા
કોળ વાલિલ તિજ વાંસ અતાં બોલા ?
અનાથાંવા તું અસસિ પ્રભો વાલી-’
વદુનિ એસેં કિં જ્યોત તી નિમાલી.

एक दृश्य

दूर माझ्या गावास जावयाका
निचाकों मी, पातळों उताराका,
वेळ होता गाडीस बावपाका
म्हणुन बसकों मी बेट विसाव्याका.

दृश्य नयनीं तों एक दिसुनि आळें
सहज मानस मम तयें वेधियेळें.
कुणी युवती गुणवती विनयशाली
दंग बाकासह खेळण्यांत झाली.

गाक गोंडस, मृदु कुरळ केश काळे,
नीळ कमलासम शोभतात डोळे,
सान गात्रें गोजिरीं डीकदार,
कनककांती विकसकी रुचिर फार.

दूर धांवें पुनरपी अवळि येई,
कधीं पाठीशीं हलुच दडुन राही,
कधीं ओढी त्या केशककापाका,
कधीं कंठातिक सुमन माळिकेळा.

त्वरें अंकावर झेंप कधीं टाकी,
सान हातांनीं नयन कधीं झांकी,
गळ बाळुन कर हलुच वेई पापी,
एक, दुसरी, तिसरी, न होच रुचि.

दुस्म पाही कौतुक कुणी बाळा
दिसत नव्हता कुंकूमतिळक भाळा
दीन वदनीं पसरली करुण छाया,
अन्न झाकीत जणुं आज्ञा-कळी-काया.

नाळ-उच्छेदित म्हाज कीं मृणाळ
फूळ कतिकेचें गळित कीं मलूळ !
माय-बाळाचें चित्र तें वचून
वृत्ति रमली, विसरली देहभान.

छटा मोदाची पसरली क्षणांत,
क्षणीं झाळी परीं मग्न विचारांत.
क्षणिक सौख्याची अंगळी समाधी
आणि वदनीं खिन्नता उभी ठेकी.

झीळ गाडीची अवणि तोंच आळी
आणि घाई भोवतीं सुरू झाळी
एक मोर्चे कटि घेत बाळकाळा,
दुजी कष्टे उचळीत बोजक्याळा.

मीहि 'मलते'

बयें ह्वळीशी हंदुमुखी बाळा
बोक बोके बोवडे, करी छीळा,
स्वैर भावे दुडवूड बरीदारी
केशा कुरळे झिरि उडत भिरीभिरी

दिव्य तेजाची चमक नयनि न्यारी
मुखीं विलसे मांगव्य मनोहारी,
मधुर बाक्याचें हास्य मुखीं नाचे
रोमरोमीं चापव्य चेतनेचें

दुष्ट जगताची ओळखी न झाकी
हँस गेहीची स्मृति न भजुन गेली.
दिव्य मोदाच्या विहरणें नभांत,
जगीं भरणें स्वर्गीय सुख नितान्त.

हृदय हृदयाचें जीव जिवाचा कीं
अशी होती मातेस बाळिका ती.
हरिणशावक ती जेनुवत्स किंवा
हुळे कळिका मधुमल्लिके सवें वा

* * *

रुग्णक्षयेवरि माघ पडुनि राही
क्षीण होई गुण औषधीस नाही
नाथ दुःखानें खिन्न मनीं होई
हाथ ! मजका जाणार सोडुनी ही !

अभागी मी सहवास नसे दैवी
 नाथ ! आपुका मत्सृती असो द्यावी;
 असे बाळा तिजवरी दृष्टि द्यावी,
 शांत ठेवा मन, संत ना करावी.

* * *

वक्र भृकुटी, हनु करी, कळति मान,
 अचक लोचन, गांभिर्ब मुखी सान
 तात जननी कां दिसत आज ऐसी
 गुंग झाली हें गूढ उकळण्यासी.

करी प्रश्ना लहिवाळपणें बाळ
 “अगे आई मळतेस काय बोल” ?
 सहज माध्या अभ्याज सरळ बोलें
 हृदय मातेचें मोदभरें डोळे;

“होय मळते” कौतुकें माथ बोलें
 “कुणासंगे गे राहशील बाळ ?
 “मीहि मळतें” तुजसर्वे वदे बाळा
 गर्हिवरेनी चे माथ खुंबनाळा.

गृहिणी

मधुरहास्यमुखी मधुभाषिणी
बिहरते गृहिणी गुणभूषणी
बिकसली सखीकीच मृणाङ्गिणी
बिकसली गगनीं जणुं रोहिणी.

नयनिं रम्य सुखे क्षुति, आननीं
भिरचितें रचितें, जणुं मानिनी
वितरि हास्य तिष्ठे सद्नीं प्रभा
उदित होत उषा यदि कीं नभा

पङ्कति मंद पदें गङ्गागामिनी
तनुसुकुंकृत सुंदर भामिनी
सुखद शांत निरामय ती कृती
कथिहि ना रिचते मणि बिकृती.

कव न कोभ क्षिणे तिथिया मना,
असति तृप्त सदा मनकामना,
सदच अंतर तें नवनीतसें
नच दुजें मिळणें जगतीं तसें.

बिबिध त्या वरितें विपुला कळा
रसिकही नमनीं तिज बांकळा,
करि गुणें सुरमंदिर जी ह्यें
मधुदिनी गृहिणी गृहमुष्यते.

जोडीदारास—

करि भावर का थोडासा का हुतुकी तुजसी हांव ?
 तूं किर्तीमंत जगि मोटा,
 वैभवास नच तब तोटा,
 परि जडलें माझ्या देवें तब संगें मरिय नांव !
 औदार्या सीमा नाही
 तब विचार देती ग्वाही,
 मग कशास हुतुकी जाई ? पाकटका का स्वभाव ?
 बहिरंगि डगी मन फसतें
 सौंदर्य अंतरीं वसतें
 तत्त्व तूं जगा शिकविलें तब ठायीं कां अभाव ?
 तुजसंगें आजवरीचें
 जीवन भी कंठी साचें
 आतांच कोठुनी आळा तब हृदयीं बेवनाच !
 भूदेव अग्निच्या पुढतीं
 वेतली प्रतिज्ञा माथीं,
 धर्मार्थकाममोक्षाची काय तिचा हा प्रभाव ?
 तूं सोडून अवचित देतां
 राहिल कोण मज त्राता
 जन सारे बचतिल मौजा करितिक ते काय काय !
 बच मोक्ष वसे आभाळीं
 हा ररिव तेसा काळीं
 जरि धरुनि उभबलां जाळें ना तरी रे ना निभाव !

‘बंदिवान पोपटा’चें कवीस उत्तर

“ गिरिगव्हरीं हिंदतां व्याघ्र-शर अवचित बसतां उरीं
स्वातंत्र्याच्या तरक कल्पना विरतिल बान्यावरी ”

—कवि दत्तप्रसन्न कारखानास.

भीति घालिशी व्याघ्र-शरांची फिरतां गिरिगव्हरीं,
बरांत बसुनी, काय तुला ये मृत्यु टाळतां तरी ?
नको जिणे बदिस्त पंजरीं, सोन्याच्या मंदिरीं,
स्वतंत्रतेन जगणें सुखमय वाटे तर कोटरीं.
पेरू, दाहिम, डाळ, कळिंगड यांची तुज माधुरी,
काय तयांचे त्यास भक्षि जां रान फळे बहुपरी ?
मरंद मिश्रित वायू, शीतल जल जो प्राशन करी,
वाळयाच्या त्या कुजट जकाचें कोड कसाला तरी ?
वणवण फिरुनी वनांत उरलों अर्धउपाशी जरी
नको येथला घाव फुकावा कपटपट्ट्या करी !
पुत्रवतीच्या प्रसववेदना बंध्येतें कथितरी—
कळतिल ! तेवीं गुलामास ती स्वतंत्रता माधुरी !
अताथु जीवन सुखासुखीचें, भिग् भिग् दास्यांतरीं.
स्वातंत्र्याचें बरवें त्याहुन सहस्रपट क्षणभरी
‘जान’ तुला बहु ‘प्यार’ वाटते कींव तुझी मी करी
प्राणाहुनि प्रिय तुजला कोही कळेल का कथितरी ?
कळेल तेव्हां शत्रु-भरातें श्लेष्मीक तूं उरीं
स्वप्राणांनां उधळुन देशिक तेव्हां बान्यावरी !

वस्तुसंग्रहांतील सिंहास

ज्याला पाहुनिया वनीं वनचरें थरकाप झाकीं मनीं
ज्याची ऐकुनि गर्जना गमत ये मृत्यूच आ वासुनी
तेजाचे जणुं गोल नेत्र स्फुरती, स्फुर्लिंग कीं तेवती
मुद्रा उग्र भयप्रदा खरतरा दाढा कराळा किती.

भक्षावें मृगमांस मारुनि तथा एकाच बाहू बळें
प्राक्षावें रुधिरा प्रमत्त करिचीं भेदोनि गंडस्थळें
स्नायूचें बळ केवळें, चपळता विष्णूतेच्या परी
स्वच्छंदें विहरे वनांत वनिचा राजा म्हणोनी हरी.

आतां आंत भरोनी तूस नुसती चर्माकृती ठेविली
नेत्रीं कांचमणी, निनाद कुठुनी ? ती चेतना कोपली,
स्नायूचें बळ कोठुनी ? रुधिर तें अंगांतुनी कोळणें
झाळासे वनराज आज अवळा—वाळांप्रती कोळणें,

ना मानीं मर्नि केव्ही ही स्थिति तुझी झाकी असे वा जरी
आहों कंठित काळ आम्हिहि तसे जीवन्मृताच्या परी.

तेव्हां आणि आतां

तेव्हां बाहुबळें पराक्रम करूं सम्राटसे शोभलों
दाबाया अमुचा प्रताप अपुरी आम्हांस हो मेदिनी
किर्तीचा यशदुंदुभी दुमदुमे दाही दिशा लागुनी,
इंद्रातें करण्या पराजित तदा आम्ही उभे ठाकलों.

विद्या, वैभव, वित्त आणि कला तें तेजही आगळें,
तेव्हां लोभविलें जगास सगळ्या कीं संस्कृतिव्या बळें,
वाटे श्रेष्ठ वसुंधरा प्रियतरा, स्वर्गास ना आळलों
कर्तृत्वा करुनीच दिव्य जगतीं देवत्वही पावलों.

आतां हाय ! परंतु आज सपत्तीं आम्ही हमालापरी
कष्टे राबतसूं तरी न मिळतें पोट पुरी आकरी;
गेळें तेज लया, पराक्रम तसा, झालों धना पारखे,
आहों कंठित जीवनास दुबळया जीवन्मृता सारखे,

तां देखून परंतु भारत नवा उत्साह वाटे मनीं,
सारे क्लेश करीनि दूर अमुचे, पाजीक संजीवनी.

सौंदर्यप्रतीति

गुलाब हांसे अस्फुट वदनीं
उषःकालच्या वंश बिंदुनीं
जणूं सजबिळें रत्ने त्यासी डोकल डौके आनंदानीं !
अजून न खुलला सुवर्णकिरणीं
मधुनिश्वासा सोडित गगनीं
काय पड्डळा येथें वाटे साखर झोपेंमध्ये गुंगुनी !
सुपमा सुंदर मृदुक दळांची
सीमा संपे सौंदर्याची
वर्णाऱ्या त्या मृदुलपणासी उपमा व्हावी त्याच दळांची .
फूल पांखरूं फिरतें भिरभिर
या पुष्पाहुनि त्या पुष्पावर
स्तब्ध बसे क्षण पंख मिटोनी, मूर्तरूप आनंद मनोहर !
पंख रुपेरी किती मजंघे
वर ठिपकेही बहु रंगाचे
जाण असे का परी तयासी निज देहीच्या सौंदर्याची ?
सुंदर सोजवळ बाळ चिमुकलें
हास्य विमोहक वदनीं खुललें
उद्वासाचे सिंचित सीकर, ज्ञान तयाचें पण त्या कुठळें ?
झुळ झुळ वाहे निर्रं सुंदर
गीत गोड किति अवण मनोहर
तुषार उधळित रजतरसाचे स्वतःस जाणिव परी कोठवर ?
जे जे वसतें नितांत सुंदर
मनोज्ञ मोहक आणि मनोहर
अगम्य तेथें जुद्धी केवळ मूर्तिमंत कीं तें परमेश्वर !

वि श्रां ति

